

DRUŠTVENI I POVIJESNI MOTIVI PRENESENOG ZNAČENJA

Velikim društvenim promjenama uvijek se mogu naći tragovi u jeziku, a napose u leksici i stilu. Svaka klasa, koja se u nas u prošlosti formirala, unosila je u rječnik našega jezika čitave skupine riječi, osobito takvih, koje se tiču socijalnih konvencija (odnosi među ljudima, društveni položaj pojedinaca i t. d.), a ujedno odbacivala odgovarajući rječnički materijal prethodne klase. Kako su socijalne promjene dosta brze, za razliku od jezičnih, mnoge su se riječi opirale i nastojale produžiti svoj život u novim prilikama. Kada je iz života ipak potpuno nestala realna osnova, na koju se pojedina riječ oslanja i bila joj simbol, mogla se takva riječ očuvati u prenesenom smislu.

U tom vrenju, što ga je u jeziku uvijek tovalo društveno mijenjanje, književni jezik imao je jednu ulogu, a razgovorni drugu.

U rječniku književnoga jezika skupljao se jezični materijal prošlosti i zadržao ondje aktivnu funkciju. Pravo, historijski i socijalni roman, novinske rubrike o međunarodnim zbivanjima — da spomenem samo neke primjere — moraju se služiti riječima, kao što su *kralj*, *princ*, *kmet*. A naš suvremeni razgovorni jezik opet ne zna, što će s takvim riječima, jer se u našem svakidašnjem zbiljanju više ne mogu naći kraljevi, prinčevi, kmetovi.

Na toj se osnovi razvila zanimljiva suradnja između književnoga i razgovornoga jezika. Čitalac je u jezičnom smislu vezan dvjema sponama: prvo, knjigom, i drugo, svojom živom okolinom. U neprestanom nastojanju, da iz knjige naučeno rječničko blago što više aktivira, on mora doći u dilemu: što da učini s riječima, koje ne pripadaju u današnji život? Ovo dvoumljenje prirodno završava poredbom, na pr. historijski *rob* bio je čovjek fizički i duhovno neograničeno podvrgnut svom gospodaru; slično može i neki današnji čovjek biti podložan ponosu, strasti i t. d. Takav se čovjek prema svojoj strasti nalazi u otprilike istom

odnosu, u kojem je bio rob prema gospodaru. Iz te poredbe nastaju metaforički izrazi: *rob* svoje strasti, *rob* svoga ponosa i t. d. — Preneseni smisao drugi je dio ove jezične suradnje. Kad se novi smisao učvrsti u upotrebi razgovornoga jezika, može se vratiti u književni jezik, pa tako dolazi i treća faza: preoblikovano se značenje vraća iz razgovora u književnost.

Ovakva transformacija značenja na putu književnost — razgovorni jezik — književnost može objasniti pojam američkih *kraljeva* (kralj automobila, kralj petroleja...). Sjedinjene Američke Države, kao tradicionalna buržoaska republika, nisu imale monarha. Znatna koncentracija kapitala u rukama pojedinaca stvorila je tako moćna privatna industrijska poduzeća, da su njihovi vlasnici mogli diktirati proizvodnju i nadzirati tržište. Usporedbom privredne moći takvih pojedinaca i vladarske moći kraljeva po ostalom svijetu našlo se među njima nešto zajedničko, pa su se i bogati američki kapitalisti prozvali kraljevima u svojoj privrednoj grani.

Zanimljivu evoluciju doživjela je riječ *kavalir*. U prvo vrijeme značila je isto što *vitez* (tal. cavaliere = konjanik). Ali kako su srednjovjekovni kavaliri osim rata smatrali svojom dužnošću da brane podanike, osobito nezaštićene žene, pa pošto su se izgubili svi ostali atributi imenice *kavalir*, u nedavnoj prošlosti, pa još dijelom i danas, kavalirima su se zvali oni, koji su se prema ženama odnosili susretljivo i pažljivo.

Najveći pak broj takvih prenesenih značenja javlja se u prijelomnim povijesnim trenucima, kada jedna klasa smjenjuje drugu pa odbacuje njezin poredak, ideje i običaje. Mnogi nazivi, koji su prije neke revolucije značili velike i poštovane stvari, u novom su poretku postali predmet poruge. Put, kojim promjena značenja u takvim prilikama teče, nešto je drugačiji. Riječ se uzima iz realnoga, ali upravo prošloga života, preobražava se u razgovornom jeziku i napokon može ući u književnost.

Naše je građanstvo raspolagalo znatnim brojem takvih izraza. Građanskomu menta-

litetu bili su tuđi odnosi feudalnoga društva. Tako je za razmaženo i svojeglavo dijete postojao izraz *majčin princ*; uzor se našao u slično odgojenoj djeci nekadašnjih plemića. Za djevojku, koja sniva o dobroj udaji, kažemo da *čeka svojega kraljevića*, jer i u narodnim pripovijetkama iz feudalnoga doba kraljevići usrećuju siromašne djevojke... Čovjeku, koji na svoj ugled i položaj suviše polaže, govorilo se *njegova visost*. U zagrebačkom žargonu često se može čuti riječ *kmet* za neuglađena, neobrazovana čovjeka; preneseno značenje ima svoj korijen u historijskom kmetu, kojeg su vlastela nemilim iskorišćivanjem držala u neznanju i neprosviječenosti.

Proces promjene značenja može zbog socijalnih protivnosti započeti i u starom, dotrajalom društvenom uređenju prije njegove propasti. Svoj odnos prema bespravnom seljaštvu i radništvu naš je građanski stalež izražavao na ovaj način: *seljakom* su pripadnici građanskoga sloja zvali i svakoga stanovnika sela i svakoga neukog čovjeka; *proleter* je bio ili svaki radnik ili svaki beskućnik. Ali je u toj društvenoj napetosti i riječ *gospodin* dobila drugo značenje: tim su se imenom stali nazivati svi oni ljudi, kojima je vlast, moda i lažna ugladenost prva, a rad i obrazovanje posljednja briga. Otuda i potječe današnje nastojanje, da se *gospodin* zamijeni riječju *drug*, koja više odgovara. Ali i riječ *gospodin* ima svoje posebno značenje u pozitivnom smislu; ona znači i čovjeka vrijednih duševnih kvaliteta. Ali ipak nema sumnje, da će se riječ *gospodin* u negativnom značenju održati u rječniku književnoga jezika kao ostatak prošlih vremena i aktivno sredstvo za njihovo književno i naučno oživljavanje.

Pored ovih u današnjem razgovornom jeziku postoje i brojni drugi primjeri. i oni bi se mogli naširoko ređati. Tu je još i naziv *šef*, koji sve manje dolazi za rukovodioca ustanove, a sve se više upotrebljava

za čovjeka, koji je u svojoj struci stekao veliko znanje i vještinu. Tu je i riječ *gazda*, koja zapravo znači vlasnika srednjega posjeda, a stječe otprilike istu novu službu, koju i *šef*.

Sve je ovo zanimljivo, jer služi kao dokaz, kako jezik kao živ organizam nastoji svojim organima naći novu funkciju, kada im stara iščezne. Ako se i čini, da su neka od navedenih novih značenja osuđena da životare i nestanu u okvirima, koje im postavlja obični slang, to nije razlog za osudu. Bez protesta smo primili naslov Sinclairova romana »Kralj petroleja« i film »Robovi prošlosti« (u kojem uživaoci droga robuju svojoj prošlosti). A kao što moramo nastojati, da se razgovorni jezik čisti i uljepšava pod utjecajem književnoga, moramo i dopustiti, da književni iz razgovornoga preuzima također sve ono, što je u njemu vrijedno.

Josip Uončina

ZAVRŠENO JE PETO GODIŠTE »JEZIKA«

Ovim brojem, koji je zbog završetka školske godine izišao potkraj mjeseca svibnja, završava se peto godište izlaženja »Jezika«. I ove godine porastao je broj čitalaca našega lista, tako da će se »Jezik« u jesen pojaviti u povećanoj nakladi. Prvi broj će izići u početku listopada, pa molimo čitaocima, da već u rujnu obnove pretplatu, a suradnike, da nam pošalju svoje članke najkasnije do kraja srpnja. Kako se pokazalo, da je najbolja propaganda za stjecanje novih pretplatnika lična agitacija, molimo svakog pretplatnika, da pokuša naći bar jednog novog pretplatnika.

Uredništvo zahvaljuje čitaocima na pažnji, a Franji Petričeviću iz Splita posebno zahvaljuje za ponovni novčani prilog za pokriće troškova »Jezika« u iznosu od 20.000 Din. Knjižničare upozorujemo, da će sadržaj petoga godišta izići u prvom broju šestoga godišta.

JEZIK, časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika. — Izdaje Hrvatsko filološko društvo u Zagrebu. — Uređuje uređivački odbor: Josip Hamm, Mate Hraste, Ljudevit Jonke. — Glavni i odgovorni urednik: Ljudevit Jonke. — Časopis izlazi svaka dva mjeseca.